

romantičarskoga duha devetnaestostoljetnih intelektualaca i poznavatelja povijesti, koja je po svemu sudeći još uvijek bila prožeta jakim utjecajima mitologije i narodnih predaja.

Gabriela Braić

Carska i kraljevska mornarica u Puli i na Jadranu od 1856. do 1918. godine: pomorskopovijesni i kulturnopovijesni prilozi / Die K.u.K. Marine in Pola und an der Adria von 1856 bis 1918: Marine und kulturhistorische Beiträge, ur. Bruno Dobrić, Pula: Društvo za proučavanje prošlosti C. i kr. Mornarice „Viribus unitis“ – Pula, 2014., 305 str.

Godine 2014. pulsko je Društvo za proučavanje prošlosti Carske i kraljevske Mornarice (K. u. k. Marine) „Viribus unitis“ tiskalo knjigu *Carska i kraljevska mornarica u Puli i na Jadranu od 1856. do 1918. godine: pomorskopovijesni i kulturnopovijesni prilozi*, kojoj je urednik Bruno Dobrić, a recenzent Darko Dukovski. Zbornik je sastavljen od predgovora, devetnaest autorskih članaka i tri priloga. Autori su Bruno Dobrić, Zvonimir Freivogel, Daniel Načinović, Vladimir Njegovan, Branko Perović, Stanko Piplović, Erwin Schatz i Dieter Winkler. Budući da su dvojica autora iz njemačkoga govornog područja, publikacija je dvojezična (hrvatski i njemački). Knjiga obiluje kartama, slikama i fotografijama. Posvećena je Erwinu Schatzu, Ivanu Barbaliću, Vladimiru Ursiću, Branku Peroviću i Francu Kosu, poštovateljima mornarice i zaslužnim članovima Društva „Viribus unitis“. Knjigom je obilježena stogodišnjica početka Prvoga svjetskog rata.

U Predgovoru (10-15) nas urednik podsjeća na važnost Pule kao glavne ratne luke Austro-Ugarske Monarhije te ističe kako je cilj publikacije prihvaćanje stava da je povijest te mornarice dio zajedničke vojno-pomorske baštine svih naroda koji su bili u sastavu Monarhije. Prvi rad, „Pula kao glavna glavna ratna luka Monarhije“ (16-35) Dietera Winklera, počinje kratkim pojašnjavanjem stanja Pule nakon raspada Mletačke Republike sve do konačnoga potpadanja pod Monarhiju. Nakon toga autor se posvetio građevinskim radovima u uvali Valle del Buso koji su doveli do odabira Pule u rujnu 1857. za glavnu ratnu luku Monarhije. Odabir je Pule imao velik značaj i u komunalnom napretku jer je grad dobio plinsku uličnu

rasvjetu, početkom XX. st. bio je aktivan električni tramvaj, otvorena je velika tržnica, a Ulica Sergijevaca pretvorena je u glavnu trgovinsku ulicu. Prometno je stanje uvelike popravljeno gradnjom željezničke pruge Divača – Pula 1876. godine. U okružju Arsenala stvoreni su popratni sadržaji: pješaćko-topnička vojarna, Hidrografski zavod, Mornarička strojarska škola, Mornarički park, crkva i groblje. Rad završava autorovim objašnjenjem važnosti Mornaričkoga groblja kao povijesnoga spomenika. Branko Perović se u radu „U Višku bitku 1866. godine austrijska flota krenula je iz okolice Pule“ (36-45) najviše posvetio mladom kontraadmiralu Wilhelmu von Tegetthoffu. Naime, talijanska i austrijska flota imale su podjednak broj brodova; Talijani su imali više topova, ali su imali lošiju opremu i neuvežbano ljudstvo. Tegetthoff je iskoristio nespремnost talijanske flote i pobjedom osigurao prevlast Monarhije na Jadranu za sljedećih pola stoljeća. Pobjeda mu je donijela slavu i promaknuće u viceadmirala. Perović je autor i sljedećega rada „Ratni brodovi izgrađeni u Carskom i kraljevskom pomorskom arsenalu“ (46-53). Prvi je brod iz Arsenala bio Kaiser, a nakon njega su do kraja Prvoga svjetskog rata u Puli izgrađena 54 ratna broda raznih vrsta i namjene. Viška bitka bila je, navodi autor, važna zbog traženja novih rješenja pri izgradnji brodova. Usporedno se razvijalo i naoružanje te su torpeda i morske mine dovele do izgradnje novih vrsta plovila. Za potrebe njemačke flote sagrađeno je devet podmornica.

Četvrti članak „Hidrografski zavod u Puli“ (54-75) rad je Dietera Winklera. Autor smatra da je ratna mornarica usprkos skromnim financijskim sredstvima i nerazumijevanju središnje vlasti u Beču uspjela u mnogim znanstvenim postignućima i istraživanjima. Do izgradnje Hidrografskoga zavoda svi su se navigacijski instrumenti čuvali u Veneciji i Trstu. Novim je Statutom Zavod službeno podređen Lučkom admiralitetu u Puli i podijeljen je na četiri odjela: Zvezdarnicu, Odjel za nautičke instrumente, Spremište pomorskih karata i Mornaričku knjižnicu. Zvezdarnica je postigla velike uspjehe: otkriveno je 28 planetoida i jedan komet. Zavod je pokrenuo i telegrafsku službu za prognozu vremena. Zbog starih karata, od 1859. su, uz brojna prekidanja, obavljena brojna mjerenja od ušća Piave do Molata i Vira u Dalmaciji. Važno je napomenuti kako se one i danas rabe kao osnove hrvatskim i talijanskim pomorskim kartama. Zavod je propašću Monarhije preseljen i pretvoren u Talijanski kraljevski hidrografski institut, koji je ugašen savezničkim bombardiranjem u Drugom svjetskom ratu. Slje-

deći rad, „Iz Jadrana u daleki svijet“ (76-89), potpisuje isti autor. Pula nije bila samo ratnomornarička luka, već je postojeće brodove pregrađivala za putovanja oko svijeta, razne „misijske plovidbe“ i instruktorska putovanja sa znanstvenim zadaćama. Plovilo se do Kineskoga mora, gdje se mjerila dubina, Bornea, Arktika, Crvena mora, Sjeverne i Južne Amerike, Male Azije, Indije, Velike Britanije i, naravno, po cijelom Mediteranu. Prema Winkleru je apsolutni rekorder korveta Erzherzog Friedrich, koja je prešla 38.000 morskih milja na jedra i 10.000 na parū.

„Austro-ugarski fortifikacijski sustav Pule“ (90-103) rad je Stanka Piplovića. Nakon odabira Pule kao središnje ratne luke, bilo ju je potrebno osigurati od mogućih napada i omogućiti neprekidnu potporu floti. Tehničko usavršavanje oružja iziskivalo je nov način fortificiranja. Stvorena su dva tipa forova: veći za obranu s mora i manji za obranu s kopna. Međutim, ti su se forovi, izgrađeni u kratkom razdoblju nakon odabira Pule, morali ponovno pojačavati jer je tehnologija topništva napredovala krupnim koracima. Zbog toga je otočje Brijuni iskorišteno kao dublje osiguranje pomorske baze u Puli. Nakon rata, zbog nove taktike ratovanja, postojeće su fortifikacije izgubile značaj pa i primarnu funkciju tako što su pretvorene u skladišta. Sljedeći rad, „Mornarički kasino – labirint carsko-kraljevskih uspomena“ (104-121), djelo je Daniela Načinovića. Kasino je sagrađen 1872. ispod sjeverne padine brežuljka Montezaro. Prema Statutu su ciljevi bili poticanje društvenoga života članova, pomorsko-znanstvenih spoznaja, priređivanje glazbenih i kazališnih večeri te odvijanje nastave plesa. Od prvotnih 305, broj je narastao na 1420 članova. Kasino je bio strogo uređen. Među zanimljivostima možemo izdvojiti strogo propisanu temperaturu unutrašnjosti, zabranu igara na sreću te posebnu prostoriju za pse, tzv. čekaonicu. Najvažnija je prostorija bila *Sprechzimmer*, gdje su vođeni povjerljivi časnički razgovori. Načinović je i autor rada „Gospina lada iz četvrti sv. Polikarpa“ (122-133). U njemu je predstavljena Mornarička crkva (Gospa od Mora), čiji je temeljni kamen postavljen 1867. godine. Izgrađena je zbog ispunjavanja vjerskih potreba časnika i mornara, ali i zbog osobnih zahtjeva cara Franje Josipa I. Međutim, prema Načinoviću, car nije bio zadovoljan crkvom izjavivši: „Koliko smo duboko posegnuli u kesu, mislio sam da će stupovi biti od zlata...!“ Konačno je otvorena 1898. godine. Najgore joj je razdoblje bilo između 1947. i 1965., kada je doživjela brojne devastacije. Ipak, bivši župnik, pok. Miroslav Milovan, uspio joj je vratiti stari sjaj.

U radu Bruna Dobrića, Zvonimira Freivogela, Vladimira Njegovana i Branka Perovića „Značajni časnici C. i kr. Mornarice koji su živjeli u Puli“ (134-147) nalazimo kratke biografije viceadmirala Wilhelma von Tegetthoffa, admirala Rudolfa Montecuccolija, admirala Antona Hausa, admirala Maksimilijana Njegovana, viceadmirala Miklósa Horthyja de Nagybánya, kapetana Janka Vukovića Podkapelskoga, poručnika Gottfrieda von Banfielda, kapetana Dušana pl. Preradovića, astronoma Johanna Palise, skladatelja Franza Lehára, kapetana Georga Rittera von Wolffa, viceadmirala Hansa Bircha Freiherra von Dahlerupa i viceadmirala Ferdinanda Maksimilijana. Rad „Zapovjednik C. i kr. mornarice admiral Maximilian Freiherr von Sterneck u Puli“ (148-157) djelo je Erwina Schatza. Von Sterneck je predstavljen kao vrhunski zapovjednik u bitci kod Visa, što mu je donijelo dužnosti vojnoga zapovjednika luke Pula i kasnije zapovjednika Pomorskoga arsenala. Međutim, tu napredovanju nije bio kraj, 1883. je imenovan viceadmiralom te dobio premještaj u Beč na dužnost predstojnika Mornaričkoga odsjeka Carskoga ratnog ministarstva. Ipak, taj mu premještaj nije umanjio ljubav prema Puli: njegovi posmrtni ostaci nalaze se u kripti Mornaričke crkve. Isti je autor radom „Kapetan korvete Georg Ritter von Trapp, podmornički zapovjednik“ (158-167) predstavio – za Austrijance – vrlo uspješnoga podmorničara. Rođenjem Zadranin, do kraja rata živio je s obitelji u Puli. Nakon toga se preselio u Austriju, ali političke prilike nagnale su ga na selidbu preko Atlantskoga oceana.

Sljedeća su četiri rada iz pera Zvonimira Freivogela. Prvi je „C. i kr. podmornice izgrađene u Puli“ (168-179). Ljubitelji će tehnikalija ovim radom doći na svoje jer je Freivogel iznio čitav niz specifikacija podmornica: istisninu, duljinu, pogon, naoružanje, brzinu na površini i pod morem. Freivogel je istaknuo kako su u Puli sastavljane i manje podmornice za njemačku sredozemnu podmorničku flotilu. Drugim je radom, „C. i kr. pomorsko zrakoplovstvo“ (180-185), opisao hangare, baze, operativnu i školsku središnjicu, nabrojio zrakoplovna uporišta i protuzračno topništvo. U sljedećem radu, „Crtice iz Prvog svjetskog rata u Puli i na Jadranu“ (186-205), autor se posvetio pobjedama i gubicima Monarhije. Opisao je potapanje krstarice Zenta, potapanje francuske podmornice Curie, torpediranje francuskoga zastavnog broda Jean Bart, potapanje francuskoga oklopnog krstaša Léon Gambetta, bombardiranje talijanske obale 1915., napad na Porto Corsini, gubitak austrijske podmornice U12, rušenje talijanskoga dirizabla Città di

Jesi, gubitak austrijskih razarača Lika i Triglav, njemačke podmornice u Puli, potonuće talijanske podmornice Giacinto Pullino, suđenje Nazariju Sauru, pobunu mornara u Boki kotorskoj 1918., napad na Otrantsku baražu, talijanske brodice „ploveće tankove“, potonuće Szent Istvána te austro-ugarske torpedne brodice. Posljednji je Freivogelov rad „Potapanje bojnog broda ‘Viribus Unitis’ u pulskoj luci 1. studenog 1918.“ (206-217). Ovaj drednot iz klase Tegetthoff potopili su talijanski diverzanti Rosetti i Paolucci na „jahaćem torpedu“, tzv. *mignattiju*. Brod je za sobom povukao u smrt 400 osoba, među kojima je bio i tek promaknuti hrvatski admiral Janko Vuković Podkapelski. Bruno Dobrić je u radu „Mornarička knjižnica i izdavaštvo C. i kr. mornarice u Puli“ (218-229) čitatelju predstavljio bogatstvo knjižnice, čiji se fond nakon 1944. nalazio u Češkoj i kasnije u Državnom arhivu u Beču. Međutim, zahvaljujući Republici Austriji, vraćen je 1975. u Pulu veći dio fonda (oko 20.000 svezaka). Od 1870. do kraja Prvoga svjetskog rata mornarica je objavila 338 naslova znanstvenih i stručnih monografija. Osim stručnih časopisa, u Puli su izlazile dnevne novine i tjednici.

„Proljećna šetnja Mornaričkim grobljem, najtajnovitijim mjestom u Puli“ (230-239) Daniela Načinovića donosi najljepše i najdirljivije epitafe s nadgrobnih spomenika. „Život na brodu: Onaj slavni carsko-kraljevski mozzo“ (240-249) istoga autora govori o brodskim naučnicima, *mozzima*. Naučnici su morali pohađati školu, ali da bi je upisali morali su slati zamolbe koje bi se prihvaćale ili odbijale, morali su biti izvrsnoga zdravlja i duha te stari između 15 i 17 godina. Adolescenti iz dobrostojećih obitelji i bolje obrazovani nisu mogli postati naučnicima. Načinović je iznio način prehrane, predmete u školi i mjesečnu zaradu. Dieter Winkler autor je posljednjega rada „Fotografi u službi Carske i kraljevske mornarice“ (250-257), u kojem napominje važnost fotografije jer ona „govori više od tisuću riječi“. Najmarljiviji fotograf bio je Alois Beer, čijih se više od 12.000 fotografija nalazi u Austrijskom državnom arhivu. U priložima, pod naslovom „Uspomene“ (258-273), nailazimo na uspomene troje književnika koji su živjeli u Puli: Franza Karla Ginzkeya, Paule von Preradović i Mije Mirkovića. Slijedi „Vodič za posjetitelje Pomorskog arsenala iz 1915. godine“ (274-281). Na samom kraju nalazimo „Popis brodova i drugih plovila sagrađenih u pulskom Arsenalu za C. (i) kr. ratnu mornaricu do 1918. godine“ (282-285), koji je sastavio Dieter Winkler. Slijedi literatura, napomene, kazalo imena i mjesta (286-300) te sažetak na talijanskom jeziku (301-305).

Austrijska je mornarica imala velik utjecaj na razvoj Pule i čitanjem se ove knjige ne možemo oteti dojmu kako bi bez mornarice grad teško bio ono što je danas. Razvila se infrastruktura, postavljeni su temelji brodogradnji, koja je i danas vrlo važna, a možda najbolje o kvalitetnom radu mornarice govori činjenica da se njezine pomorske karte i danas upotrebljavaju.

Ante Teklić

Maja Polić – Petar Strčić, *Kalendar „Istran“ 1869. i 1870. godine. Prvo glasilo Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka*, Posebna izdanja 33, Pazin – Rijeka: Državni arhiv u Pazinu i dr., 2015., 175 str.

Državni je arhiv u Pazinu zajedno sa sunakladnicima Povijesnim društvom Rijeka i Maticom hrvatskom Kastav objavio u seriji Posebna izdanja knjigu *Kalendar „Istran“ 1869. i 1870. godine. Prvo glasilo Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka* Maje Polić i Petra Strčića. Prvi dio knjige sadrži 16 poglavlja (7-67), u kojima autori čitatelja upućuju u kontekst nastanka te na sadržaj prvoga periodičnoga glasila Hrvata Istre i Kvarnera. U drugom je dijelu objavljen pretisak kalendara *Istran* za 1869. (77-124) i 1870. godinu (127-174).

Nakon uvodnoga teksta „Riječ urednika“ (5) Elvisa Orbanica, ravnatelja Državnoga arhiva u Pazinu, slijedi „Predgovor“ (7-8) u kojem autori ističu povezanost životnih sudbina hrvatskoga i slovenskoga stanovništva Istre tijekom 19. stoljeća. Ističu da su velik prinos tome dali i svećenici Katoličke crkve. U 19. i 20. stoljeću istaknula su se dvojica biskupa Krčke biskupije Antun Mahnič i Josip Srebrnič. Važan je prinos hrvatskomu nacionalnom pokretu u zapadnoj Hrvatskoj dao i Slovenac Franjo/Fran Ravnik. Kratko poglavlje „Uvodne napomene“ (9-10) sadrži izdvojene naslove hrvatske i slovenske literature kojima su se autori koristili za izradu ove studije. O političkoj situaciji burnoga 19. stoljeća autori pišu u poglavlju „Prilike na istarskom prostoru u preporodnome razdoblju“ (11-17). Prvi nositelji hrvatskoga nacionalnog pokreta bili su predstavnici nižega svećenstva, gotovo jedine tadašnje hrvatske inteligencije u Istri. Osnutkom čitaonica krenulo se u političku aktivnost jer su joj one bilo snažno organizacijsko i mobilizacijsko uporište. Autori zaključuju kako je pokretanje glasila na hrvatskome jeziku, osnutak čitaoničkih okupljališta i profiliranje većega broja